

NÁBOŽENSKÉ POMĚRY EVROPY V DOBĚ TŘICETILETÉ VÁLKY

Na konci minulého pořadu jsme přislíbili, že se budeme věnovat náboženským otázkám a poměrům v době třicetileté války. Tato válka bývá mimo jiné označována za náboženský konflikt.

Třicetiletá válka se odehrávala v letech **1618-1648**. Jednalo se o první konflikt evropského rozměru, proto někdy hovoříme také o **první evropské válce**. Žádná z předchozích válek si nevyžádala takové náklady, nepřinesla tak katastrofální zpusťování jednotlivých oblastí a nepromluvila tak silně do uspořádání evropských poměrů. Náboženské rozpory jistě sehrály nepřehlédnutelnou úlohu v době jejího vzniku i v jejím průběhu. Při podrobnějším pohledu je ovšem zřejmé, že nejdůležitějším motivem zúčastněných stran byly jejich mocenské zájmy. Společným zájmem mnoha účastníků konfliktu bylo zamezení hegemoniálních snah španělských a rakouských Habsburků.

Jak vypadala Evropa než třicetiletá válka vypukla?

Během prvních desíti let 17. Století se v Evropě vytvořily dva tábory. Prvním byla **protestantská unie**, která vznikla 14. května **1608** v Auhausenu u Nördlingen jako obranný spolek protestantských stavů v Říši. Sdružovala téměř deset knížat, hrabata z Öttingenu a také 17 říšských měst. Direktorem unie byl falcký kurfiřt, do čela vojenské rady byl postaven Kristián z Anhaltu. Protestantskou unii posílily smlouvy s Anglií, Spojenými nizozemskými provinciemi, Švédskem a Savojskem. Mimo ní však zůstal např. saský kurfiřt, severoněmecká protestantská knížata a od samého počátku j oslabovaly spory mezi luterány a kalvinisty.

Protějškem unie byla **katolická liga**. Vznikla o rok později v červenci **1609** a měla hájit zájmy katolických stavů v Říši. Její hlavou byl bavorský vévoda Maxmilián I. a dalšími členy biskupové z mnoha německých měst, včetně arcibiskupů mohučského, kolínského, trevírského.

Je známo, že válka probíhala v několika fázích. Tu první, české stavovské povstání jsme si podrobněji připomínali v minulém pořadu, můžeme se stručně přiblížit o co šlo v těch dalších fázích?

Vyhrocené vztahy mezi katolíky a nekatolíky v českých zemích se staly prvotní rozbuškou ke třicetileté válce. Tato první fáze končí současně s porážkou stavovského povstání. Po ovládnutí Čech zaměřila císařská armáda své úsilí na pacifikaci valašských povstalců a na vytlačení vojsk slezského knížete Jana

Jiřího Krnovského z Moravy. Boje s Bethlenem v Horních Uhrách, vedené se střídavým štěstím, byly ukončeny roku 1622 mírovým jednáním v Mikulově. O rok později Bethlen obnovil vojenské akce proti císařským, a přestože roku 1624 opět přistoupil na podmínky sjednané v Mikulově, zabránil vídeňskému dvoru výrazněji se angažovat při dobývání porýnské Falce. Po počátečním úspěchu falckých vojsk u Wieslochu utrpěli protestantští vojevůdci Ernst Mansfeld, Jiří Bádenský a Kristián Brunšvický řadu porážek. Většinu Porýní opanovala ligistická a španělská vojska vedená hrabětem Tillym a Ambrosiem de Spinola.

Válka dánská

Úspěchy habsburského tábora přiměly roku **1625** k vojenskému vystoupení dánského a norského krále **Kristiána IV.** Ten si zajistil anglickou, francouzskou a nizozemskou finanční podporu a zároveň i spojení dolnosaského říšského kraje. Vzdor tomu podlehl protestantský vojevůdce Mansfeld u Dessavy Albrechtovi z Valdštejna a sám Kristián IV. byl poražen u Lutteru Tillym. Následoval Tillyho vpád do dánského Jutska, zatímco Valdštejnova vojska ovládla Pomořany. "**Dánská válka**" (**1625-1629**) byla ukončena **lübeckou mírovou** smlouvou.

Zbaven hrozby dánské intervence, vydal **císař Ferdinand II. téhož roku restituční edikt**, jehož realizace by znamenala posílení císařské moci v říši na úkor jednotlivých suverénů a kromě toho i obnovu dominantního postavení katolické církve. Vítězství panovnického absolutismu a následná rekatolizace českých zemí, **kodifikované Obnovenými zřízeními zemskými z let 1627-1628**, stejně jako prosazování podobných zásad v říši, ukazovaly zřetelně, že habsburská politika směřuje nejen k obraně katolické víry, ale i k tradičnímu císařskému universalismu přinejmenším ve středoevropském měřítku. Idea universální (všeobecné) křesťanské monarchie se ocitla v příkrém rozporu s myšlenkou národních států, která se prosadila v ekonomicky nejrozvinutějších zemích (Anglie, Nizozemí, Francie, Švédsko). Tyto země také - s výjimkou Anglie, kde vývoj šel k revoluci a občanské válce - vytvořily základ protihabsburských koalic až do konce třicetileté války. Zvláště spojení katolické Francie, jejíž politiku řídil **kardinál Richelieu**, s protestantským Švédskem a Nizozemím ukazovalo, že konflikt nabývá čistě mocenských rysů na úkor motivace náboženské.

Další fáze – válka švédská

Proti habsburskému hegemonistu se postavil také švédský král **Gustav II. Adolf**. (Luterství bylo do švédska uvedeno králem Gustavem I. Vasou, roku 1544 přijal nové učení oficiálně říšský sněm. Poměrně rychlé přijetí luterské víry usnadnilo několikeré vydání bible do švédštiny a finštiny. Život švédské církve zůstal po staletí ovlivněn především církevním řádem z roku 1571. Církev byla autonomní, nezávislá na státu, biskupové byli voleni kleriky a laiky, faráři svými sbory, konzervativní podobu si uchovala liturgie, zůstala zachována i osobní zpověď. K rozkvětu luterství došlo právě za Gustava II. Adolfa, který respektoval autonomii církve a měl zase podporu luterských farářů. Švédský národ a luterská víra splynuly takřka v jednotu. Právě ve švédské luterány vkládali své naděje čeští exulanti. Ke změně mohlo ve Švédsku dojít koncem 16. století. Švédsko a Polsko byly totiž na konci 16. St. sjednoceny osobou panovníka Zikmunda III. Vasy, který byl katolík a snažil se obě území sjednotit pod katolickou konfesi. Roku 1600 ho ale říšský sněm sesadil, neboť se obával rekatolizace země.)

Armáda Gustava II. Adolfa se vylodila roku 1630 v severním Německu. Pod záminkou ochrany protestantského náboženství v říši Švédsko usilovalo o vládu nad Pobaltím (*Dominium Maris Baltici*). Roku 1631 porazili Švédové se spojenými Sasy císařsko-ligistická vojska u Breitenfeldu. Sasové vpadli na podzim 1631 do Čech a obsadil Prahu, zatímco Gustav Adolf pronásledoval Tillyho od Breitenfeldu až do Bavorska, kde jej znovu porazil v bitvě na Lechu. Kritická situace přiměla císaře Ferdinanda II., aby jmenoval Valdštejna, zbaveného roku 1630 generalátu, opět vrchním velitelem armády. Valdštejn roku 1632 vyhnal Sasy z Čech, vymanévroval Švédy z Bavorska a svedl s nimi nerozhodnou bitvu u Lützen, v níž švédský král Gustav Adolf zahynul. Protivníci Habsburků (Francie, Švédsko, Sasko a heilbronnský spolek) se pokusili roku 1633 získat Valdštejna, který zatím po vítězství nad Švédy u Stínavy ovládl i Slezsko, na svou stranu. Valdštejn na cizí závist a intriky, a konec konců i na vlastní nerozhodnost doplatil roku **1634**, kdy byl v Chebu zavražděn. Ve stejné době obnovily oddíly Švédů a německých protestantů výboje v jižním Německu a v českých zemích, byly však poraženy vojskem rakouských a španělských Habsburků u Nördlingen. V důsledku toho uzavřela německá protestantská knížata roku **1635** s císařem mírovou smlouvu v Praze. Tento mír byl draze vykoupen, protože pro české země znamenal ztrátu obojí Lužice.

Válka švédsko - francouzská

V posledním a nejdelším období třicetileté války (**1635-1648**) se početné francouzské a švédské armády marně pokoušely zničit základnu mocenského postavení Habsburků ve střední Evropě, mimo jiné i proto, že se na stranu císaře přidaly i protestantské státy jako Sasko, Braniborsko a Dánsko. Cílem opakovaných švédských vpádů se staly české země, neboť čeští exulanti ve švédských službách neustále živili naděje na obnovu stavovské monarchie, nezávislé na Habsburcích. V této poslední fázi třicetileté války byla stále více patrná únava z dlouhotrvajícího konfliktu. Brzy po roce 1640 je možné zaznamenat první snahy o mír., které ovšem nabylo konkrétních obrysů až roku 1644.

Válka se v této závěrečné fázi znovu vrátila na české území.

Jedním z nejkrvavějších střetnutí třicetileté války byla bitva u Jankova. Roku 1645 v ní švédský vojevůdce Torstensson porazil císařskou a bavorskou armádu vedenou hrabětem Hatzfeldem.

Torstenson je také znám jako obléhatel Brna.

Přestože válka přinesla ve své závěrečné fázi také moravskému obyvatelstvu značné utrpení, pro Brno je rok **1645** rokem vítězství. Stateční obránci v čele s hugenotem Raduitem de Souchesem a duchovní podpoře jezuity P. Martina Středy švédskému náporu odolali, na rozdíl od Olomouce, která roku 1642 své brány švédům otevřela. Tento úspěch dovršil dlouhodobou snahu Brna stát se hlavním městem Moravy. Torstensson po neúspěšném obléhání Brna vyklidil Moravu, ale švédské posádky v Olomouci a dalších městech i hradech se udržely až do konce třicetileté války.

Třicetiletou válku ukončila roku 1648 mírová smlouva, dojednaná ve vestfálských městech Münsteru a Osnabrückeru, hovoříme tedy o vestfálském míru. Složitá a vleklá mírová jednání mezi rakouskými a španělskými Habsburky a jejich spojenci v říši na jedné a Francií a Švédskem na druhé straně trvala čtyři roky a v zásadě kompromisním vyústěním kodifikovala stav určité rovnováhy sil.

Pohnuté doby třicetileté války, nemilosrdný dopad válečných událostí na obyvatelstvo zachytil německý barokní básník Andreas Gryphius:

Pláč vlasti

Podlehli jsme všichni, podlehli strašné válce!

Divého lidu shon a polnice znělá,

Meč zbrocený krví a tříštivá střela

Strávily všechn pot a krev a plody práce.

Věže z popela ční, chrám v rozvalinách stojí,

Kol radnice je spoušť, silní leží zbiti,

Panny zneuctěny, jediné co zřítí je,

Žár a mor a smrt, jež ducha prostupují.

K jakým změnám došlo z náboženského hlediska?

Vestfálský mír stanovil mezi jednotlivými konfesijními společenstvími nové hranice. Katolické zůstaly Rakousko, bavorsko, Belgie a románské evropské země, zatímco Skandinávie, Pobaltí, Anglie, Skotsko a velká část Německa byly protestantské. Silně smíšené z hlediska konfesí byly Švýcarsko, polsko, Uhry a Irsko. Restituční edikt z roku 1629 byl odvolán a náboženské poměry v říši upraveny v intencích augsburského náboženského míru z roku 1555, rozšířeného i na kalvinisty. Konfesní uspořádání mělo vycházet ze stavu k 1. lednu 1624. V rámci principů charakteristických pro novou epochu se prosadil princip nadřazenosti státní moci nad církví.

České země

V českých zemích postupovala rekatolizace. Zároveň lze konstatovat, že s vestfálským mírem vzaly za své všechny naděje nekatolíků. Ukázalo se, že i jejich spojenci dali přednost svým mocenským potřebám před slibovanou podporou. Situace po vestfálském míru nedávala mnoha desítkám tisíc pobělohorských emigrantů žádnou šanci na návrat.

Mezi pobělohorskými exulanty náleží zvláštní místo poslednímu biskupovi Jednoty bratrské **Janu Amosovi Komenskému**. Celý život i pedagogická

činnost této osobnosti je spjata také s vírou. Studoval na bratrské škole v Přerově, poté ještě teologii na univerzitě v Herbornu a Heidelbergu. Na kněze byl vysvěcen roku 1616 a o dva roky později již stanul v čele bratrského sboru ve Fulneku. Po bělohorské porážce českých stavů se nejprve skrýval na panství Karla Staršího, ovšem roku 1628 v souvislosti s vývojem poměrů odchází z vlasti do Lešna, kde učil na bratrském gymnáziu. Jeho život byl především rozdělen na pedagogickou práci a také starost a jednotu bratrskou. Jeho život nebyl rozhodně lehký, včetně toho osobního, kdy mu zemřela milovaná žena a děti. Posledních 14 let života prožil Komenský v Amsterdamu a vydal zde také většinu svých spisů, které lze považovat za vrchol vědecké a pedagogické dráhy. Zemřel roku 1670 a je pochován je v nizozemském Naardenu.

Další díl:

Křesťanství mimo Evropu, misie a misionáři